

Grupy a polia

5. októbra 2010

Definícia binárnej operácie

Definícia

Binárna operácia $*$ na množine A je zobrazenie z množiny $A \times A$ do A .

Namiesto $*(a, b)$ budeme používať označenie $a * b$, tento zápis budeme niekedy skracovať ako ab .

Príklady binárnych operácií

 $+ \cdot$ na $\mathbb{R}$ $a \oplus b = (a + b) \bmod 5$ a $a \odot b = (a \cdot b) \bmod 5$ na $\mathbb{Z}_5 = \{0, 1, 2, 3, 4\}$

$\oplus$	0	1	2	3	4
0	0	1	2	3	4
1	1	2	3	4	0
2	2	3	4	0	1
3	3	4	0	1	2
4	4	0	1	2	3

$\odot$	0	1	2	3	4
0	0	0	0	0	0
1	0	1	2	3	4
2	0	2	4	1	3
3	0	3	1	4	2
4	0	4	3	2	1

Príklady binárnych operácií

Pre konečnú množinu môžeme binárnu operáciu zadať tabuľkou.

$\triangle$	0	1	2
0	0	1	2
1	0	1	2
2	0	2	1

Vlastnosti binárnych operácií

Definícia

Nech $*$ je binárna operácia na množine M .

- ▶ $e \in M$ je *neutrálny prvok* operácie $*$, ak $(\forall m \in M)$ platí

$$e * m = m * e = m.$$

- ▶ Operácia $*$ je *komutatívna*, ak $(\forall x, y \in M)$ platí

$$x * y = y * x.$$

- ▶ Operácia $*$ je *asociatívna*, ak $(\forall x, y, z \in M)$ platí

$$(x * y) * z = x * (y * z).$$

Ak existuje neutrálny prvok, tak je jednoznačne určený.

Asociatívnosť

Asociatívnosť vlastne znamená, že nezáleží na uzátvorkovaní:

$$\begin{array}{c} (x * y) * z \\ \swarrow \quad \searrow \\ x * (y * z) \end{array}$$

Vlastnosti binárnych operácií

Definícia

Nech $*$ je binárna operácia na množine M a $e \in M$ je jej neutrálny prvok.

- ▶ Prvok $b \in M$ je *inverzný* k prvku a , ak platí

$$a * b = b * a = e.$$

Pre asociatívnu binárnu operáciu platí jednoznačnosť inverzného prvku. Inverzný prvok označujeme a^{-1} .

Definícia grupy

Definícia

Dvojica $(G, *)$, kde G je množina a $*$ je binárna operácia na G , sa nazýva *grupa*, ak

- (i) operácia $*$ je asociatívna,
- (ii) operácia $*$ má neutrálny prvok, (neutrálny prvok budeme spravidla označovať e)
- (iii) ku každému prvku $g \in G$ existuje inverzný prvok vzhľadom na operáciu $*$. (Tento inverzný prvok budeme označovať g^{-1} .)

Ak $*$ je navyše komutatívna, tak aj grupa $(G, *)$ sa nazýva komutatívna (abelovská).

Príklady grúp: $(\mathbb{R}, +)$, $(\mathbb{R} \setminus \{0\}, \cdot)$, $(\mathbb{Z}_5, \oplus)$

Definícia grupy

Grupa: $*$ je binárna operácia na G a platí

$$(\forall a, b, c \in G) a * (b * c) = (a * b) * c$$

$$(\exists e \in G)(\forall a \in G) e * a = a * e = a$$

$$(\forall a \in G)(\exists b \in G) a * b = b * a = e$$

Komutatívna grupa:

$$(\forall a, b \in G) a * b = b * a$$

Vlastnosti grúp

Veta (Zákony o krátení)

Ak $(G, *)$ je grupa, tak pre ľubovoľné $a, b, c \in G$ platí

$$a * b = a * c \quad \Rightarrow \quad b = c$$

$$b * a = c * a \quad \Rightarrow \quad b = c$$

Veta

Nech $(G, *)$ je grupa. Potom pre ľubovoľné $a, b \in G$ platí

$$(a^{-1})^{-1} = a$$

$$(a * b)^{-1} = b^{-1} * a^{-1}$$

Definícia poľa

Definícia

Nech F je množina, $+$ a $\cdot$ sú binárne operácie na F . Hovoríme, že trojica $(F, +, \cdot)$ je *pole*, ak

- (i) $(F, +)$ je komutatívna grupa, jej neutrálny prvok budeme označovať 0 ;
- (ii) $(F \setminus \{0\}, \cdot)$ je komutatívna grupa, jej neutrálny prvok budeme označovať 1 ;
- (iii) pre ľubovoľné $a, b, c \in F$ platí

$$a(b + c) = ab + ac,$$

$$(a + b)c = ac + bc.$$

(Túto vlastnosť nazývame *distributívnosť*.)

Označenia

Pre inverzný prvok v grupe $(F, +)$ budeme používať označenie $-a$, t.j. pre túto grupu používame aditívny zápis. Prvok $-a$ nazývame *opačný prvok* k prvku a . Inverzný prvok k prvku $a \neq 0$ pol'a F vzhľadom na operáciu $\cdot$ budeme značiť a^{-1} .

Namiesto $b + (-c)$ budeme používať stručnejší zápis $b - c$.

Príklady polí: $(\mathbb{R}, +, \cdot)$, $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$, $(\mathbb{Z}_5, \oplus, \odot)$

Ekvivalentná definícia poľa

Definícia

Pole je množina F , na ktorej sú definované 2 binárne operácie $+$ a $\cdot$ spĺňajúce:

- (i) pre všetky $a, b, c \in F$ platí $a + (b + c) = (a + b) + c$,
- (ii) pre všetky $a, b \in F$ platí $a + b = b + a$,
- (iii) existuje prvok $0 \in F$ taký, že pre každé $a \in F$ sa $a + 0 = a$,
- (iv) ku každému $a \in F$ existuje $b \in F$ tak, že $a + b = 0$,
- (v) pre všetky $a, b, c \in F$ platí $a.(b.c) = (a.b).c$,
- (vi) pre všetky $a, b \in F$ platí $a.b = b.a$,
- (vii) existuje prvok $1 \in F$ taký, že $1 \neq 0$ a pre každé $a \in F$ sa $a.1 = a$,
- (viii) ku každému $a \in F$, $a \neq 0$ existuje $b \in F$ tak, že $a.b = 1$,
- (ix) pre všetky $a, b, c \in F$ sa $a.(b + c) = a.b + a.c$.

Základné vlastnosti poľa

Tvrdenie

Nech $(F, +, \cdot)$ je pole. Potom pre $a, b, c \in F$ platí

- (i) $a \cdot 0 = 0, 0 \cdot a = 0,$
- (ii) $a \cdot b = b \cdot a,$
- (iii) $(-a) \cdot b = -a \cdot b,$
- (iv) $(-a) \cdot (-b) = a \cdot b,$
- (v) $a \cdot b = 0 \Rightarrow a = 0 \vee b = 0,$
- (vi) $a \cdot b = a \cdot c \wedge a \neq 0 \Rightarrow b = c,$
- (vii) $a \cdot a = a \Rightarrow a = 0 \vee a = 1.$

Pole $\mathbb{Z}_p$

$$\mathbb{Z}_n := \{0, 1, \dots, n - 1\}$$

$$a \oplus b = (a + b) \bmod n,$$

$$a \odot b = (ab) \bmod n,$$

Veta

Ak p je prvočíslo, tak $(\mathbb{Z}_p, \oplus, \odot)$ je pole.

Dôkaz využíva vlastnosť, že pre každé prvočíslo p platí $p \mid m \cdot n \Rightarrow p \mid m$ alebo $p \mid n$.

$$n \times a \quad a a a^n$$

Definícia

Ak $n \in \mathbb{Z}$ a a, b sú prvky pol'a F , tak definujeme $n \times a$ takto:

$$0 \times a = 0,$$

$$(n + 1) \times a = n \times a + a,$$

Ak $n > 0$ tak definujeme $(-n) \times a = -(n \times a)$.

Podobne definujeme pre $a \neq 0$:

$$a^0 = 1,$$

$$a^{n+1} = a^n \cdot a,$$

$$a^{-n} = (a^n)^{-1} \quad (n > 0).$$

$$n \times a = \underbrace{a + a + \cdots + a}_{n\text{-krát}}$$

$$a^n = \underbrace{a \cdot a \cdot \cdots \cdot a}_{n\text{-krát}}$$